

Henryk Skorowski

Niektóre aspekty ochrony praw człowieka

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 2/1, 241-256

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HENRYK SKOROWSKI SDB

NIKTÓRE ASPEKTY OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

Wstęp

W wielkiej współczesnej dyskusji na temat praw człowieka, prawda, że każdemu człowiekowi z racji jego człowieczeństwa, przysługują określone uprawnienia została powszechnie uznana. Świadczy to dobitnie o tym, że prawda ta jest już nie tylko wewnętrznym przekonaniem osoby jako wynik jej własnych przeżyć poznawczo-moralnych, ale powszechnym przeświadczeniem wyrażającym się w formie uznania tej prawdy za ogólnie ważną, co między innymi znalazło swoje uzewnętrznienie w licznych deklaracjach prawnych o zasięgu międzynarodowym.

Mimo powszechnego uświadomienia sobie tego stanu rzeczy nigdy nie przestały istnieć określone działania człowieka, grup społecznych, państw mające charakter godzenia w podstawowe prawa człowieka. Inaczej mówiąc, teoretyczna akceptacja i uznanie podstawowych praw osoby ludzkiej nie zawsze idzie w parze z praktyczną możliwością korzystania z nich przez konkretnego człowieka w określonej rzeczywistości. Można powiedzieć, że współczesna rzeczywistość ujawnia ciągle nowe formy zagrożeń tych praw.¹ Konkretnymi formami łamania praw człowieka są na przykład: dyktatorskie systemy sprawowania władzy, prześladowanie ludzi za ich poglądy i przekonania, wielorakie formy zniewalania człowieka, zjawiska nędzy i głodu, wielorakie formy godzenia w życie i zdrowie człowieka oraz integralność cielesną i psychiczną. Zasygnalizowane zjawiska wydają się stanowić ciągle poszerzający się kontekst współczesnych zagrożeń podstawowych praw człowieka.²

Dlatego jednym z fundamentalnych zagadnień z zakresu problematyki praw człowieka jest zagadnienie ich ochrony. Osoba ludzka, której z samego faktu człowieczeństwa należne są określone uprawnienia, ma bowiem prawo do ich skutecznej ochrony. Zwraca

¹ Por. J. Czajowski, *Człowiek w nauce Jana Pawła II*, Rzym 1983, s. 124.

² Por. H. Skorowski, *Prawo do życia w kontekście współczesnych zagrożeń, w: Moralność chrześcijańska*. Kolekcja Communio 2, Poznań-Warszawa 1987, s. 306.

na to między innymi uwagę Jan XXIII w encyklice „*Pacem in terris*”.

„Osoba ludzka posiada również prawo do słusznej obrony swych praw i to do obrony skutecznej, równej dla wszystkich i zgodnej z prawdziwymi zasadami sprawiedliwości”.³

Problem ochrony podstawowych praw człowieka we współczesnym świecie jest zatem problemem najwyższej wagi. W najgłębszej swej istocie sprowadza się on do dwóch zasadniczych pytań, a mianowicie: kto powinien chronić te prawa? i jakie powinny być formy tej ochrony? Dodać przy tym należy, że odpowiedź na pierwsze z zasygnalizowanych pytań stanowić będzie podstawę wydobycia i określenia podstawowych form ochrony praw osoby ludzkiej.

1. Podmioty ochrony praw człowieka

W odpowiedzi na pytanie: kto powinien być odpowiedzialny za faktyczną ochronę praw człowieka, podkreślić należy, iż w pierwszej kolejności odpowiedzialność ta spoczywa na państwie działającym przez różne swe struktury. Wynika to z samej teorii tych praw. Powszechnie wiadomo, że w ramach każdego prawa istnieje zarówno podmiot uprawnień, jak i podmiot zobowiązań. W ramach praw człowieka pierwszym i zasadniczym podmiotem zobowiązań jest zawsze państwo. Jeśli zaś jest ono podmiotem zobowiązań wobec przysługujących osobie ludzkiej praw, to tym samym jest ono w pierwszej kolejności odpowiedzialne za rzeczywistą ich ochronę, tak aby każdy bez wyjątku człowiek mógł faktycznie z nich korzystać w konkretnej rzeczywistości. Podstawowym zatem zadaniem państwa jest stworzenie całego systemu ochrony należnych człowiekowi praw. Jan XXIII tak to ujmując: „...prawdziwe dobro wspólne polega przede wszystkim na poszanowaniu praw i obowiązków ludzkiej osoby. Wobec tego głównym zadaniem sprawujących władzę w państwie jest dbać z jednej strony o uszanowanie tych praw, ich poszanowanie, uzgodnienie, ochronę i stały ich wzrost, z drugiej zaś strony o to, aby każdy mógł łatwiej wypełniać swoje obowiązki. Albowiem podstawowym zadaniem wszelkiej władzy publicznej jest strzec nienaruszalnych praw człowieka.”⁴

Najskuteczniejszą ochronę wszystkich praw należnych osobie zapewnić zatem powinno państwo poprzez zarówno władzę ustawodawczą, jak i wykonawczą oraz sądowniczą. Wskazanie na państwo jako pierwszy podmiot odpowiedzialny za ochronę praw osoby ludzkiej, pozwala wydobyc i określić pierwszą formę tej ochrony. Jest

³ Jan XXIII, Encyklika „*Pacem in terris*”. Tekst polski, w: *Nauczanie społeczne Kościoła. Dokumenty*, Warszawa 1984, n. 27.

⁴ Tamże, n. 60.

nią tak zwana wewnątrzpaństwowa ochrona praw osoby: „...wewnątrzpaństwowa ochrona praw człowieka posiada największą tradycję, jest, jak dotąd, najszerzej rozbudowana i jest, mimo wszelkich jej braków i niedociągnięć, jak dotąd, zwłaszcza w pewnych państwach, najbardziej efektywna.”⁵

Oprócz państwa, drugim fundamentalnym podmiotem odpowiedzialnym za ochronę podstawowych praw człowieka jest społeczność międzynarodowa działająca poprzez wielorakie swe struktury i organizacje, jak na przykład Organizację Narodów Zjednoczonych. Jak stwierdza H. Waśkiewicz: „Wątpliwości i zastrzeżenia, jakie budzi wewnątrzpaństwowa ochrona praw człowieka, podobnie jak powtarzające się często w różnych postaciach dowody jej małej skuteczności oraz liczne przykłady, że państwo nie tylko nie wywiązuje się ze swoich obowiązków w tym zakresie, ale występuje jako główny gwałcieł praw człowieka, skłania do szukania ochrony dla praw człowieka na płaszczyźnie międzynarodowej.”⁶

Stwierdzenie, że podmiotem odpowiedzialnym za system ochrony praw człowieka jest także społeczność międzynarodowa, każe z kolei zapytać, czy w obecnej rzeczywistości mamy do czynienia z taką społecznością, a przede wszystkim z władzą ogólnoswiatową, która byłaby w stanie stworzyć system międzynarodowy ochrony fundamentalnych praw osoby ludzkiej?

Problem społeczności międzynarodowej i władzy ogólnoswiatowej jest dziś szeroko dyskutowany. Artykuł niniejszy nie jest poświęcony tej problematyce. Stąd też pomijając szczegółowe kwestie w tej materii należy ograniczyć się do kilku istotnych i jakościowo ważnych stwierdzeń.

Przede wszystkim podkreślić należy, iż coraz powszechniejsze jest dziś przekonanie o konieczności istnienia autentycznej społeczności międzynarodowej i władzy ogólnoswiatowej. Zwracał na to między innymi uwagę Jan XXIII stwierdzając: „A ponieważ obecnie ze wspólnym dobrem wszystkich narodów wiążą się zagadnienia dotyczące wszystkich narodów, i ponieważ zagadnienia te może rozwiązać jedynie jakaś władza publiczna, posiadająca i moc, i organizację, środki o równie wielkim zasięgu, obejmująca zakresem swego działania cały świat – wynika z tego, że nawet z nakazu samego porządku moralnego trzeba ustanowić jakąś powszechną władzę publiczną.”⁷

Takie stwierdzenie nie oznacza powołania jakiegoś superpaństwa, które skupiałoby poszczególne byty państwowe i narodowe, i które

⁵ H. Waśkiewicz, *Prawa człowieka. Pojęcie, historia*, Chrześcijanin w świecie 63 – 64 (1978), s. 37.

⁶ Tamże, s. 37 – 38.

⁷ Jan XXIII, dz. cyt., n. 137.

w ścisłym tego słowa znaczeniu. Rozumie się przez nią sumę prawnych i quasi prawnych środków ustanowionych i stosowanych przez państwo, aby proklamowane prawa mogły być skutecznie realizowane.¹² Oznacza to, że państwo winno wydać odpowiednio wiążące normy prawne definiujące w sposób bezpośredni podstawowe prawa człowieka. W ten sposób normy te, precyzując prawa człowieka, jednocześnie chronią jej poprzez cały system prawny określonego państwa. Taka ochrona prawna podstawowych praw jednostki ludzkiej jest dziś powszechnie akceptowana i uznawana. Pisz o tym między innymi H. Waśkiewicz: „W ramach wewnątrzpaństwowej ochrony praw człowieka na plan pierwszy wysuwa się ich ochrona prawna, która polega na wydaniu przez państwo odpowiednich norm prawnych; normy te precyzują, jakie prawa podmiotowe uznane są za prawa człowieka i chronione przez system prawny danego państwa. Powstaje w ten sposób prawny obowiązek ich respektowania.”¹³

W wydaniu określonych norm prawnych, które definiują i klasyfikują określone prawa jako prawa człowieka ujawnia się cała istota pojęcia ochrony prawnej w ramach społeczności państwowej. Następuje w ten sposób, jak ujmuje to Jan XXIII, określenie prawne i skodyfikowanie przez władze ustawodawczą tego, co faktycznie jest należne osobie w formie uprawnień, i co jest i winno być chronione całym systemem prawnym funkcjonującym w państwie.¹⁴

W tym miejscu podkreślić jednak należy, że wydanie norm prawa pozytywnego, które precyzuje i definiuje określone prawa, jako prawa człowieka, nie oznacza, iż w ten sposób władza państwowa decyduje o tym, co można uznać za niezbywalne i podstawowe prawa osoby. Prawa człowieka należne są bowiem osobie nie z tytułu ustanowienia władzy, ale z tytułu prawa naturalnego i godności osoby, co oznacza, że muszą one być bezwzględnie respektowane przez każdą władzę, niezależnie od tego, czy znalazły potwierdzenie w ustawodawstwie wewnętrznym określonego państwa. W poruszanej przez nas kwestii chodzi o to, aby mógł rzeczywiście w pełni funkcjonować i działać system zabezpieczeń prawnych. W związku z tym konieczne jest wydanie takich norm, które poprzez prawo pozytywne potwierdzają, a nie ustanawiają określone prawa jako prawa człowieka. Potwierdzenie to wskazuje jedynie na to, że państwo będzie im udzielać ochrony w pełni prawnej oraz określać bliżej zasięg i formy tej ochrony. Można zatem stwierdzić, że prawo

¹² Por. F. M a z u r e k, *Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła*, Lublin 1991, s. 183.

¹³ H. W a ś k i e w i c z, art. cyt., s. 38.

¹⁴ Por. J a n X X I I I, dz. cyt., n. 75, 77.

pozytywne potwierdzając określone uprawnienia człowieka, jako naturalne prawa osoby, odgrywają wobec nich taką rolę, jaką rozporządzenie wykonawcze wobec ustawy.¹⁵

Tak rozumiana ochrona prawna, czyli wydanie zespołu wiążących norm przez władzę ustawodawczą, może występować bądź w formie osobnego aktu normatywnego, dotyczącego tych właśnie praw, bądź w formie wprowadzenia do ustawy konstytucyjnej państwa specjalnych przepisów dotyczących praw człowieka. Obie formy są dziś stosowane: „Ochrona prawna bywa udzielana prawom człowieka przez organy władzy ustawodawczej, albo przez uchwaleniem osobnego aktu normatywnego, dotyczącego praw człowieka, na przykład *Bill of Rights stanu Virginia* (1776), francuska rewolucyjna *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela* (1789), czy też współcześnie *Civil Rights Act* (1964), albo też co występuje znacznie częściej, przez wprowadzenie do ustawy konstytucyjnej przepisów dotyczących praw człowieka.”¹⁶

Normy prawa pozytywnego definiujące i potwierdzające prawa człowieka, winny zatem mieć w prawodawstwie poszczególnych państw albo charakter osobnego aktu normatywnego dotyczącego tylko i wyłącznie praw człowieka, albo charakter specjalnych przepisów wprowadzonych do ustawy konstytucyjnej. W ten sposób powstaje prawny obowiązek ich respektowania.¹⁷

Tak rozumiana ochrona prawna praw człowieka, szczególnie w formie ochrony konstytucyjnej, wydaje się stanowić najbardziej pewną ochronę i jako taka winna być stosowana powszechnie w każdym państwie. W praktyce bowiem zabezpiecza ona prawnie osobę w sferze realizacji jej konkretnych i wielorakich uprawnień. W razie zaś niemożliwości korzystania z nich, daje człowiekowi możliwość domagania się swoich racji na drodze prawnej.

Prawna ochrona praw człowieka w systemie wewnątrzpaństwowym, jest co prawda podstawowym rodzajem zabezpieczenia osoby w sferze należnych jej szczegółowych uprawnień, ale nie oznacza to, iż jest to ochrona w pełni wystarczająca. Same bowiem środki prawne nie są równoznaczne z faktyczną realizacją tych praw przez osobę w życiu społeczno-gospodarczo-politycznym: „gdyby oceniać stopień realizacji praw człowieka w praktyce życia społecznego na podstawie samej tylko ochrony prawnej, jaką posiadają one we wszystkich niemal państwach świata, można by przypuszczać, że realizacja osiągnęła już najwyższy stopień i każda jednostka ludzka

¹⁵ Por. H. Waśkiewicz, art. cyt., s. 30.

¹⁶ Tamże, s. 38.

¹⁷ Por. tamże, s. 38.

może z nich korzystać, i zawsze i wszędzie z nich korzysta bez żadnych ograniczeń.”¹⁸ Nie ulega zatem wątpliwości, że środki prawne choć konieczne i nieodzowne, nie zawsze zapewniają pełną ochronę praw człowieka. Stąd też zasadnym jest twierdzenie, że pełna ochrona praw osoby wymaga nie tylko ich proklamowania przez prawodawcę, ale także szeregu pozaprawnych działań. Chodzi tu o tak zwaną pozaprawną ochronę, czyli ochronę w szerszym znaczeniu, przez którą rozumie się wszystkie środki istniejące w systemie społecznym państwa umożliwiające człowiekowi realizację własnych uprawnień w konkretnej rzeczywistości.¹⁹

Podejmując zagadnienie pozaprawnej ochrony praw człowieka w wymiarze wewnątrzpaństwowym należy podkreślić, że nie chodzi tu o szczegółowe omówienie wszystkich elementów i środków, które winny funkcjonować w systemie społecznym, i jako takie gwarantować osobie możliwość realizowania własnych praw. Jest to bowiem zagadnienie zbyt obszerne, domagające się szczegółowych opracowań w osobnych rozprawach. W tym miejscu ograniczamy się do kilku podstawowych stwierdzeń.

Wydaje się, że faktyczna realizacja praw człowieka w konkretnej rzeczywistości zagwarantowana może być, oprócz omówionego wcześniej systemu prawnego, poprzez odpowiednie struktury polityczne oraz społeczno – gospodarcze funkcjonujące w systemie określonego państwa. Te dwa czynniki wydają się stanowić istotę pozaprawnego systemu ochrony praw człowieka. Zostaną one pokrótce zasygnalizowane.

Istotny element pozaprawnej ochrony praw człowieka stanowi w pierwszej kolejności odpowiednia rzeczywistość polityczna. Przez pojęcie to należy rozumieć stworzenie w ramach społeczności państwowej takich struktur politycznych, które będą dawały poszczególnym jednostkom skuteczną możliwość swobodnego decydowania o sobie, ale także czynnego udziału w życiu społeczności politycznej.²⁰ Inaczej mówiąc chodzi o takie struktury polityczne, które tworzą pewien typ społeczeństwa demokratycznego, w którym gwarantowana jest podmiotowość osoby ludzkiej.²¹

Pojęcie podmiotowości oznacza z jednej strony wolność istnienia i działania, z drugiej zaś strony określa płaszczyznę suwerenności w znaczeniu zarówno społecznym i ekonomicznym, jak i kulturowym. Prawdziwa zatem podmiotowość osoby ludzkiej to możliwość

¹⁸ Tamże, s. 40.

¹⁹ Por. F. Mazurek, dz. cyt., s. 183.

²⁰ Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*. Tekst polski, Warszawa 1989, n. 75.

²¹ Por. F. Mazurek, dz. cyt., s. 186 – 187.

swobodnego jej działania, a także autentycznego stanowienia o sobie we wszystkich płaszczyznach codziennej egzystencji. W praktyce oznacza to, że odpowiednie struktury polityczne nigdy nie mogą doprowadzić do tego, że konkretny człowiek zostaje pozbawiony możliwości stanowienia o sobie, a tym samym sprowadzony na płaszczyznę przedmiotowej manipulacji.

Można zatem powiedzieć, że pojęcie odpowiedniej rzeczywistości politycznej oznacza funkcjonowanie takich struktur politycznych, które tworzą określony typ społeczeństwa demokratycznego, w którym w pełni gwarantowana jest podmiotowość każdego człowieka. A ponieważ z podmiotowości tej wynikają określone uprawnienia osoby, chodzi ostatecznie o stworzenie takich struktur politycznych, które umożliwiają poszczególnym osobom realizację ich fundamentalnych praw. Chodzi przede wszystkim o szeroki wachlarz praw wolnościowych.

Drugim istotnym elementem pozaprawnej ochrony praw człowieka w sferze wewnątrzpaństwowej jest stworzenie w poszczególnych bytach państwowych odpowiednich struktur społeczno – gospodarczych. Chodzi o takie struktury, które zapewnią będą poszczególnym osobom odpowiednie warunki społeczno – gospodarcze, to znaczy warunki egzystencji odpowiadającej godności osoby ludzkiej.²² Ujmując problem nieco inaczej należy stwierdzić, że poszczególne władze państwowe prowadzić winny taką politykę społeczno – gospodarczą, która umożliwi każdemu człowiekowi korzystanie z tego rodzaju dóbr społeczno – gospodarczo – kulturowych, które są nieodzowne dla prowadzenia egzystencji na miarę godności człowieka jako osoby. Jest to problem ogromnej wagi. Od warunków gospodarczo – ekonomicznych uzależniony jest rzeczywisty byt człowieka. Struktury społeczno – gospodarcze, o których tu mówimy, mają zatem ochraniać byt człowieka w ramach życia państwowego. Jest to po prostu możliwość korzystania przez człowieka z wielu praw społecznych. Bez gwarancji bowiem minimum egzystencji, bez wykształcenia, pracy i płacy, własności, odpowiedniego poziomu życia nie można mówić o możliwości korzystania z praw człowieka.²³ W tym też sensie właściwe struktury społeczno – gospodarcze stanowią istotny element pozaprawnej ochrony praw osoby ludzkiej. Gwarantując bowiem w sposób bezpośredni był poszczególnym osobom, pośrednio także gwarantują człowiekowi możliwość urzeczywistniania uprawnień do korzystania z wielorakich dóbr, to znaczy możliwość korzystania z praw społecznych.

²² Por. Jan XXIII, dz. cyt., n. 64.

²³ Por. F. Marek, *Nauczanie Kościoła o prawach, człowieka, Chrześcijanin w świecie* 150/1986/, s. 7.

Istotę pozaprawnej ochrony praw człowieka stanowią zatem dwa podstawowe czynniki: odpowiednia rzeczywistość polityczna oraz odpowiednie struktury społeczno – gospodarcze. Oba stanowią nieodzowne środki w całym systemie społecznym określonego państwa, które gwarantują rzeczywistą autonomię i wolność osoby oraz odpowiedni poziom życia w sferze gospodarczej. W ten sposób środki te stanowią przestrzeń, na bazie której konkretna jednostka może faktycznie realizować swoje podmiotowe uprawnienia. Tak też rozumiana pozaprawna ochrona praw człowieka w połączeniu z prawną, funkcjonującymi w systemie wewnątrzpaństwowymi, stwarzają możliwość w miarę pełnej ochrony praw osoby. Z jednej bowiem strony prawo państwowe daje osobie gwarancję nienaruszalności własnych osobowych i podmiotowych uprawnień z drugiej zaś strony środowisko kształtowane przez odpowiednie struktury polityczne i społeczno–gospodarcze, daje jej możliwość realizowania tego, co jest gwarantowane prawem. W ten sposób prawna i pozaprawna ochrona wewnątrzpaństwowa stanowi w miarę pełną ochronę podstawowych praw osoby ludzkiej.

3. Międzynarodowa ochrona praw człowieka

Oprócz prawnej i pozaprawnej, wewnątrzpaństwowej ochrony praw człowieka istnieć także winna ochrona międzynarodowa. Wynika to z prostego faktu, że nie tylko państwo, ale także społeczność międzynarodowa jest podmiotem obowiązków w zakresie tej ochrony. Także międzynarodowa ochrona posiada podwójną postać. Jest to zarówno ochrona prawna, jak i pozaprawna. Czy faktycznie istnieje dziś międzynarodowa ochrona praw człowieka, a jeśli tak, to w czym winna się ona wyrażać?

W obecnej rzeczywistości można mówić o stosunkowo rozbudowanej prawnej ochronie praw człowieka w systemie międzynarodowym. Zdaniem H. Waśkiewicza, „w ścisłym tego słowa znaczeniu międzynarodowa ochrona praw człowieka ukształtowała się w pełniejszej formie dopiero w naszych czasach. W stosunkowo krótkim czasie zyskała ona duże osiągnięcia w zakresie prawnej ochrony praw człowieka, natomiast nie może się poszczycić większymi osiągnięciami w zakresie kontroli i egzekwowania od państw zobowiązań, jakie zaciągnęły na płaszczyźnie międzynarodowej w odniesieniu do praw człowieka.”²⁴ Autorka uważa jednak, że początków tej ochrony należy doszukiwać się wcześniej, a mianowicie w okresie występowania i ujawniania się ochrony niektórych tylko, wybranych praw.

²⁴ H. Waśkiewicz, art. cyt., s. 41.

Chodzi tu przede wszystkim o międzynarodową ochronę prawa do wolności religii nie w sensie swobody działania Kościoła w państwie, ale w sensie wyznawania i praktykowania religii, którą dany człowiek uważał za prawdziwą. Początków międzynarodowej ochrony prawnej praw człowieka, zdaniem tej autorki, należy doszukiwać się także w międzynarodowej ochronie mniejszości etnicznych w ramach całego szeregu dwustronnych i wielostronnych umów międzynarodowych w ciągu XIX i XX wieku.²⁵ Międzynarodowa ochrona mniejszości religijnych i etnicznych stanowiła jeden nurt przygotowania do powszechnej ochrony praw człowieka. Drugi zaś stanowiła ochrona praw człowieka w czasie wojny.²⁶

Pod wpływem między innymi tych nurtów społeczność światowa wypracowała w czasach współczesnych rozbudowaną prawną ochronę podstawowych praw człowieka, którą można nazwać powszechną międzynarodową ochroną: „Powszechność międzynarodowej ochrony praw człowieka posiada trzy aspekty: 1. Merytoryczny – ochrona dotyczy wszystkich praw człowieka; 2. Personalny – ochroną tą objęci są wszyscy ludzie; 3. Terytorialny – obejmuje swym działaniem obszar całej kuli ziemskiej.”²⁷

Tak rozumiana powszechna prawna ochrona międzynarodowa praw człowieka dokonuje się poprzez dwojakiemu rodzaju akty normatywne, a mianowicie deklaracje oraz konwencje, przy czym nie ma zgodności wśród teoretyków prawa, czy oba akty mają jednakową prawną moc wiążącą.²⁸

Pomijając ściśle prawną dyskusję w tej materii należy stwierdzić, że zarówno konwencje, jak i deklaracje odgrywają podstawową rolę w międzynarodowym systemie prawnej ochrony praw człowieka. Wśród dokumentów tych wymienić należy przede wszystkim: Powszechną Deklarację Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Akta Końcowe Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy. „Ta ogólna ochrona międzynarodowa praw człowieka została jeszcze uzupełniona aktami normatywnymi o charakterze bardziej szczegółowym, a dotyczącymi: 1. Osób wymagających szczególnej opieki – „*Deklaracja Praw Dziecka*” (1948); 2. Osób w szczególniejszy sposób dyskryminowanych – „*Deklaracje o zniesieniu dyskryminacji kobiet*” (1967) oraz „*Konwencja o prawach politycznych kobiet*” (1953); „*Deklaracja o likwidowaniu wszelkich form dyskryminacji rasowej*” i „*Konwencja*”

²⁵ Por. t a m ż e, s. 41.

²⁶ Por. t a m ż e, s. 42.

²⁷ T a m ż e, s. 42.

²⁸ Por. t a m ż e, s. 43.

o takim samym tytule (1965); 3. Szczególnie niebezpiecznych przestępstw przeciwko prawom człowieka – „*Konwencja o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa*” (1948); „*Konwencji o nieprzedawnieniu zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości*” (1968); „*Konwencja o zakazie zbrodni apartheidu*” (1973).²⁹

Tak rozumiana i funkcjonująca międzynarodowa ochrona prawna praw człowieka, zabezpiecza w sposób istotny należne osobie ludzkiej uprawnienia. Aby jednak istniała autentyczna możliwość urzeczywistnienia tych praw w konkretnej rzeczywistości, musi także w wymiarze międzynarodowym funkcjonować ochrona pozaprawna. Nie ulega bowiem wątpliwości, że środki prawne, choć konieczne i nieodzowne, nie zawsze zapewniają pełną i wyczerpującą ochronę praw człowieka. Stąd też w pełni zasadnym jest twierdzenie, że pełna ochrona wymaga nie tylko ich proklamowania przez prawodawcę, ale także szeregu pozaprawnych działań. Chodzi tu, podobnie jak w ramach wewnątrzpaństwowej ochrony, o ochronę w szerszym znaczeniu, przez którą rozumie się wszystkie środki istniejące w systemie społecznym międzynarodowym, które w praktyce będą umożliwiały osobie realizację własnych uprawnień w określonej sytuacji.

Międzynarodowa pozaprawna ochrona praw człowieka wyraża się w stworzeniu odpowiednich struktur społeczno – gospodarczych w ramach społeczności międzynarodowej. Co oznacza to stwierdzenie?

Przy omawianiu wewnątrzpaństwowej pozaprawnej ochrony praw osoby wskazano, że pojęcie odpowiednich struktur społeczno – gospodarczych oznacza taką rzeczywistość, dzięki której jednostka ludzka będzie mogła korzystać z wielorakich dóbr materialno – ekonomiczno – społeczno – kulturowych. Możliwość korzystania z tych dóbr jest bowiem urzeczywistnieniem przynależnych osobie praw, szczególnie praw społecznych. Jeśli społeczność państwowa ma takie struktury stworzyć dla własnych obywateli, to musi mieć wsparcie społeczności międzynarodowej. Inaczej mówiąc, tylko wtedy społeczność państwowa zdolna jest tworzyć właściwe struktury społeczno – gospodarcze, w których jednostka będzie realizowała należne jej prawa, gdy w ramach społeczności międzynarodowej ukształtowane zostaną właściwe struktury społeczno – gospodarcze. Chodzi o takie struktury międzynarodowe, które zapewnić będą poszczególnym bytom państwowym i narodowym, a tym samym poszczególnym ich członkom odpowiednich warunków, to znaczy warunków egzystencji odpowiadającej godności wspólnoty i godno-

²⁹ Tamże, s. 43 – 44.

ści osoby. Ujmując problem nieco inaczej należy stwierdzić, że społeczność międzynarodowa prowadzić winna taką politykę społeczno-gospodarczą, która umożliwi każdej narodowości i państwu korzystanie z tego rodzaju dóbr ekonomicznych, społecznych i kulturowych, które są nieodzowne do ich właściwego rozwoju. Od warunków gospodarczych, społecznych i kulturowych uzależniony jest bowiem byt poszczególnych narodów i państw. Nie ulega bowiem wątpliwości, że poszczególne byty narodowe i państwowe borykają się z trudnościami ekonomicznymi, gospodarczymi i społecznymi, a niekiedy żyją nawet w granicach nędzy. Mówi o tym między innymi Jan Paweł II, w *Oređziu na XXII Światowy Dzień Pokoju*, stwierdzając, że wiele społeczności żyje w cierpieniu i niedostatku.³⁰ A ponieważ, jak twierdzi papież w „*Solliditudo rei socialis*”, „jest konieczne, aby uznano równe prawo każdego ludu do tego, by zasiadł przy stole wspólnej uczty, zamiast leżeć z Łazarzem za drzwiami podczas gdy psy przechodzą i liżą wrzody (Łk 16,21)”³¹, chodzi zatem o fakt podstawowy, a mianowicie, iż poszczególne społeczności mają prawo do pełnego rozwoju, który obejmować musi także płaszczyznę ekonomiczną, społeczną i kulturową.³² Bez tego rozwoju byt tych społeczności jest bowiem w poważnym stopniu zagrożony, a tym samym poszczególnych jednostek ludzkich. Trudno tym samym mówić, że człowiek żyjący w społeczności zagrożonej w swym istnieniu może urzeczywistniać własne prawo do wielorakich dóbr. W czym zatem powinno przejawiać się działanie struktur społeczno – gospodarczych społeczności światowej tak by gwarantowały one możliwość pełnego rozwoju poszczególnych społeczności państwowych i narodowych a tym samym każdej osoby ludzkiej?

Przede wszystkim gwarantować one winny poszczególnym społecznościom państwowym i narodowym właściwą współpracę gospodarczą z innymi społecznościami. Chodzi o taki rodzaj współpracy, który będzie miał charakter procesu integracji gospodarczej przejawiającej się w autentycznej współpracy i współzależności gospodarczej.³³ Jest to stwierdzenie ogromnie ważne. W wielu bowiem wypadkach współpraca gospodarcza, istniejąca w ramach współpracy międzynarodowej, nie ma w gruncie rzeczy charakteru rzeczywistej współpracy, ale określonej formy ekonomicznego wyzysku.

³⁰ Por. Jan Paweł II, *Poszanowanie mniejszości warunkiem pokoju. Oređzie na XXII Światowy Dzień Pokoju 1 I 1989*. Tekst polski, Warszawa 1989, n. 2.

³¹ Jan Paweł II, Encyklika „*Sollicitudo rei socialis*”. Tekst polski, Rzym 1987, n. 33.

³² Por. tamże, n. 32.

³³ Por. J. R. E s s *Economic Integration of Nations, Panacea for World Justice* 3 (1967 – 1968), s. 375.

W wielu bowiem przypadkach prawnej autonomii wspólnot państwowych i narodowych towarzyszy dalej faktyczna nierówność ekonomiczna. Mówi o tym między innymi Sobór Watykański II: „Jakkolwiek bowiem prawie wszystkie ludy uzyskały niepodległość, to jednak daleko im jeszcze do tego, aby wyzwolić się równocześnie od zbyt wielu nierówności oraz zależności w jakiegokolwiek postaci.”³⁴ Podobnie ujmuje to Jan Paweł II stwierdzając, że suwerenność wielu państw i narodów jest naruszana przez politykę dominacji gospodarczej opartej na prawie silniejszego, a nie w oparciu o poszanowanie takiej samej godności i równości każdego z nich.³⁵ Odpowiednie struktury społeczno – gospodarcze w praktyce gwarantować zatem winny taką współpracę gospodarczą, która nie byłaby formą wyzysku społeczności państwowych i narodowych przez inne większe społeczności, ale formą partnerskiej współpracy w tej dziedzinie przynoszącej określone korzyści ekonomiczne mniejszym i słabiej rozwiniętym bytom państwowym.

Idąc dalej należy stwierdzić, że działania struktur społeczno – gospodarczych winno gwarantować poszczególnym i wszystkim bytom państwowym i narodowym formę ich rozwoju w sferze społeczno – ekonomiczno – kulturowej. Chodzi o formowanie takiego ładu gospodarki światowej, którego przedmiotem będzie nie tylko globalny rozwój gospodarki międzynarodowej, ale także a może przede wszystkim, rzeczywisty rozwój gospodarki określonych bytów państwowych, w tym szczególnie tych słabo rozwiniętych. Należy przez to rozumieć, iż państwa będące na drodze rozwoju oraz zacofane powinny być traktowane na zasadzie statusu społeczności uprzywilejowanych. Równe bowiem traktowanie tych społeczności w sferze ekonomicznej może mieć miejsce tylko pomiędzy równymi pod względem gospodarczym partnerami. Chodzi ostatecznie o takie struktury społeczno – gospodarcze w wymiarze światowym, które uwzględniając rzeczywiste potrzeby słabszych pod względem rozwoju państwa i narodów, umożliwiać im będą sprawiedliwy dostęp i korzystanie z wielorakich dóbr i wartości ekonomicznych i kulturowych nieodzownych dla ich gospodarczego i ekonomicznego rozwoju.³⁶

Stworzenie odpowiednich struktur społeczno – gospodarczych w wymiarze międzynarodowym jest nie tylko nieodzownym warunkiem rzeczywistego bytu poszczególnych państw i narodów, ale także warunkiem własnej ich podmiotowości. W tym też sensie właściwe

³⁴ Sobór Watykański II, dz. cyt., n. 85.

³⁵ Por. Jan Paweł II, *Chcesz służyć sprawie pokoju – szanuj wolność. Orędzie na XIV Światowy Dzień Pokoju 1 I 1989. Tekst polski*, Warszawa 1989, p. 8.

³⁶ Por. F. Mazurek, *Prawa człowieka w nauczaniu...* dz. cyt., s. 196 – 207.

struktury społeczno – gospodarcze stanowią istotny element pozaprawnej międzynarodowej ochrony praw człowieka. Gwarantując bowiem w sposób bezpośredni właściwy poziom bytu poszczególnym społecznościom państwowym i narodowym, pośrednio także gwarantują osobie będącej członkiem określonego państwa czy narodu możliwość urzeczywistniania jej jednostkowych i podmiotowych uprawnień do korzystania z wielorakich dóbr społecznych, gospodarczych i kulturowych. Nie ma bowiem pełnej możliwości urzeczywistniania przez człowieka własnych praw bez właściwego rozwoju i poziomu ekonomicznego własnego państwa, co z kolei jest niemożliwe bez funkcjonowania właściwych struktur społeczno – gospodarczych w ramach społeczności międzynarodowej.

Zakończenie

Zagadnienie ochrony praw człowieka jest w dzisiejszej rzeczywistości problemem o znaczeniu nie tylko teoretycznym, ale także praktycznym.

Uznanie państwa i społeczności międzynarodowej, działających poprzez wielorakie swe organa i struktury, za dwa fundamentalne podmioty obowiązków w zakresie ochrony praw należnych osobie, pozwala wydobyć dwie zasadnicze formy ochrony tych praw. Jest to tak zwana wewnątrzpaństwowa ochrona praw człowieka związana bezpośrednio z państwem jako podmiotem obowiązków w tej sferze oraz międzynarodowa ochrona związana ze społecznością międzynarodową jako podmiotem tychże obowiązków. W obu formach ochrony można wyróżnić dwie postacie: ochronę prawną polegającą na stworzeniu przez państwo, jak i społeczność międzynarodową odpowiednich systemów prawnych gwarantujących osobie jej podmiotowe prawa; ochronę pozaprawną polegającą na stworzeniu odpowiednich struktur społeczno – gospodarczych w państwie, jak i w społeczności ogólnoswiatowej tworzących takie warunki materialno – gospodarczo – społeczne, w których jednostka ludzka będzie miała możliwość rzeczywistego realizowania swoich uprawnień.

Tak rozumiana ochrona praw człowieka w systemie wewnątrzpaństwowym i międzynarodowym, jest w stanie w sposób w miarę pełny zagwarantować poszanowanie praw należnych człowiekowi z samego faktu jego człowieczeństwa. Z jednej bowiem strony prawo państwowe i międzynarodowe daje osobie prawną gwarancję nienaruszalności własnych praw podmiotowych, z drugiej zaś strony środowisko kształtowane przez odpowiednie struktury społeczno – gospodarcze daje jej możliwość realizowania tego, co jest jednostce ludzkiej gwarantowane prawem.

INTORNO ALLA PROTEZIONE DEI DIRITTI DELL'UOMO

Riassunto

Il problema della tutela dei diritti dell'uomo nella realtà odierna non è solo un problema teoretico ma anche pratico. Il conoscenza dello stato e della comunità internazionale come due fondamentali soggetti degli obblighi nel campo della difesa dei diritti umani permette di stabilire le due forme essenziali della difesa dei diritti stessi. La prima così detta la difesa interna e legata direttamente con lo stato come soggetto degli obblighi. La seconda chiamata la difesa internazionale e legata con la comunità internazionale come il soggetto degli obblighi. In due forme si può distinguere due specie: la tutela legale consistente negli ordinamenti giuridici opportuni costruiti dello stato e della comunità internazionale, che garantisce alla persona i diritti umani; la tutela fuori della legge consistente nella costruzione adatte strutture socio - economiche nelle quali la persona umana ha la possibilità della realizzazione dei propri diritti.